

розвитку особистості: Автореф. дисс...д-ра психол. наук: 19.00.07 / Київський пед. інститут ім. М.П.Драгоманова. – К., 1992. – 42 с.

7. Гордяська І.В. Моральний вибір. Феномен свідомості та поведінки: Автореф. дисс...канд. філософ. наук. – Саранск, 2001. – 20 с.

8. Чикалов Н.А. Розвиток когнітивно-оціночних механізмів морального свідомості особистості: Дисс...канд. психол. наук: 19.00.07. – Калуга, 2002. – 192 с.

9. Тищенко С.П. Рефлексія як механізм розвитку самосвідомості в ранньому онтогенезі // Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження / За ред. С.Д. Максименка, М.Й.Боришевського. – Київ: Любіть Україну, 1999.

10. Братусь Б.С. Психологічне та моральне простір норми // Журнал практичного психолога. – К, 1997. – Вип. 3. – С. 6 – 15.

The article presents the analysis of modern approaches concerning peculiarities of correlation of moral selfconsciousness and moral behaviour in primary school age.

Key words: moral behaviour, moral activity, moral selfconsciousness, pupil of primary school.

Отримано 12.04.2009

УДК 159.923.2-053.6:172

І.М.Палилюк

РОЛЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті проводиться теоретичний аналіз психологічної літератури щодо вивчення особливостей становлення моральних цінностей особистості у юнацькому віці. Розкривається роль засвоєння соціального досвіду у цьому процесі.

Ключові слова: моральність, соціалізація, юнацький вік, самовизначення, ціннісні орієнтації.

В статье проводится теоретический анализ психологической литературы по изучению особенностей становления нравственных ценностей личности в юношеском возрасте. Раскрывается роль усвоение социального опыта в этом процессе.

Ключевые слова: нравственность, социализация, юношеский возраст, самоопределение, ценностные ориентации.

Вступ. Період юності є рушійним етапом морального самовизначення, становлення світогляду, бо в цей час дозрівають когнітивні і емоційно-особистісні передумови у розвитку особистості [4, с. 206].

Питання моральності, моральних цінностей активно досліджується у психології, педагогіці, філософії та соціології, що пов'язано із зниженням моральної культури у суспільстві, зокрема, серед молоді.

Мета статті – теоретично дослідити у психологічній літературі вплив соціального середовища на становлення моральних цінностей юнаків, проаналізувати особливості процесу засвоєння соціального досвіду у формуванні особистості юнацького віку.

Результати. У нашому дослідженні важливим завданням є простежити, яким чином впливає процес соціалізації на становлення ціннісних орієнтацій, зокрема, моральних, у юнацькому віці, які особливості психічного розвитку особистості юнаків (І.С. Кон, Л. Колберг, Е. Еріксон), розкрити вплив процесу самовизначення та формування внутрішніх позицій на становлення моральних якостей, вплив соціальних чинників на перетворення загальних норм і цінностей у свої власні.

Дослідженням даної проблеми займалися такі вчені, як Г.М. Андреева, Б.С. Волков, Є.С. Шильштейн, О.Є. Сапогова та ін.

У психології проблема розвитку особистості є однією з основних. Процес розвитку особистості нерозривно пов'язаний із соціальним розвитком.

Юнацький вік є віком, коли особистість ставить на перший план загальні проблеми, на відміну від дітей та підлітків, котрі здебільшого акцентують увагу на своїх особистих перспективах [6, с. 349].

«Юнаки не лише знаходяться у процесі дорослішання, але й поводять себе як дорослі, і фактично, такими є. Дорослішання як процес соціального самовизначення є багатограним. Частіше протиріччя і труднощі проявляються у формуванні життєвої перспективи, відношенні до роботи та морального усвідомлення»

[4, с.186].

Ціннісні орієнтації (в тому числі моральні цінності) особистості «формується при засвоєнні соціального досвіду і виявляються у меті, переконаннях, інтересах і інших проявах особистості» [7, с. 182].

«Соціалізація – двосторонній процес, що охоплює засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження у соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а також процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності у суспільному середовищі. Людина не просто засвоює соціальний досвід, а й перетворює його у власні цінності, установки» [1, с. 274].

У вітчизняній психології виділяють три основні етапи соціалізації:

1. Адаптація, що характеризується активним засвоєнням норм і цінностей соціуму.

2. Індивідуалізація – прагнення максимально проявити свою індивідуальність.

3. Інтеграція – прагнення проявляти свою індивідуальність, при цьому прагнення бути прийнятним бути сприйнятим соціумом [8].

Соціальне самовизначення і пошук себе нерозривно пов'язані з формуванням світогляду юнаків.

Світогляд виступає не лише як логічна система знань, а як система переконань, що показує відношення людини до світу, її основні ціннісні орієнтації. Включає в себе соціальну орієнтацію особистості, тобто усвідомлення себе частиною соціуму, вибір свого соціального положення [4, с. 188].

Соціалізація «відбувається під впливом середовища, котре привчає індивіда до культури суспільства, поведінки у колективі та ін. При цьому важливе значення відіграє самосвідомість і внутрішня позиція юнака. Внутрішня позиція становить структуру його відношення до дійсності» [3, с.111].

І.С. Кон зауважує, що у юнацькому віці виникає багато протиріч, коли глибокі, серйозні судження можуть переплітатися з наївними, дитячими, під час розмови можуть радикально змінювати свою позицію, категорично відстоювати прямо протилежні, несумісні одні з одними погляди. Дорослі часто вважають, що це відбувається через недостатність знань та вихованості [4, с. 187].

Вони «не сприймають правила на віру, прагнуть до особистісного морального та інтелектуального пошуку. Але, оскільки власна система цінностей ще не сформована, юнаки

можуть одночасно бути у своїх судженнях і суворими моралістами, і циніками, що відкидають будь-яку мораль, максималізм різко змінюється на скептицизм, впливають і переміни у суспільстві. Як результат, спостерігається критичне ставлення юнаків до досвіду попередніх поколінь» [3, с. 96].

Визначення особливостей соціалізації особистості у ранньому юнацькому віці простежується у дослідженні Д.В. Ярцева, на основі використання методу опитування. У ході експерименту було виявлено тенденцію відгородженості від сім'ї, небажання вирішувати свої проблеми, опираючись на досвід та поради батьків. Цей факт свідчить про ослаблення значимості сім'ї, що зумовлено також соціальною нестабільністю у суспільстві.

У юнацькому періоді починається перехід до автономної моралі – орієнтація на внутрішню моральну, особистісну систему принципів.

Виділяють три етапи моральної свідомості (за Колбергом): доморальний рівень, конвенціональну мораль, автономну мораль.

Сила моральної свідомості – в категоричності і універсальності основних її постулатів. Але моральність не зводиться до системи заборон і приписів. Якби не були першоджерела моральних норм і правил, моральне рішення і відповідальність завжди є індивідуальними [4, с. 210].

Формування моральної свідомості не можна розглядати без соціальної поведінки, реальної діяльності. Характерний спосіб вирішення моральних проблем формується в ході практичної діяльності особистості і її спілкування з оточуючими.

У психології акцентують увагу на внутрішнє протиріччя юнацької моральної свідомості, де зживаються категоричність оцінок із скептичним відношенням та сумнівами щодо багатьох загальноприйнятих норм. «Юнаки починають усвідомлювати, що моральні норми є відносними, але ще не завжди знають, як їх можна співставити між собою. Поки не сформувалася у юнака система цінностей, він легко піддається моральному релятивізму – якщо все відносно, тоді все дозволено» [4, с.210].

Проявляються такі риси, як емоційне напруження, нестійкість, агресивність у відносинах з оточуючими, схильності до крайностей у судженнях та оцінках [3, с.109].

Надзвичайно гостро у сучасному суспільстві постає проблема грошей, що обумовлює ціннісні орієнтації молоді. Відбувається зміщення в системі життєвих цінностей, переосмислюється значимість грошей у житті. Матеріальні цінності виступають для юнака засобом існування, досягнення життєвих цілей.

Зокрема, С.Ю. Буреніна дослідила та проаналізувала ставлення сучасних юнаків до грошей як еквіваленту матеріальних і моральних цінностей [2]. У ході експерименту вона припускає, що у ранньому юнацькому віці, будучи у складній соціальній ситуації розвитку, має місце обмеження реалізації матеріальних та духовних потреб, бо багато видів діяльності стають недоступними. Через це юнаки починають осмислювати феномен грошей, що стають еквівалентом матеріальних та духовних цінностей. Спираючись на результати дослідження, бачимо, що з одного боку, гроші виступають засобом забезпечення високого рівня життя, з іншого боку, є визначником статусу у суспільстві, засобом реалізації творчих ідей. Очевидно, що гроші впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості. Це може привести до моральної деградації, чи навпаки, сприяти духовному розвитку. Кожен десятий досліджуваний розглядав гроші як засіб реалізації цінностей [2].

Відповідно до теорії психосоціального розвитку (за Е.Еріксоном), що передбачає вісім стадій, або криз, які людина переживає протягом свого життя, п'ята стадія – юність. Це період самовизначення, плутання ролей, коли різкі соціальні зміни у суспільстві можуть негативно вплинути на особистісний розвиток юнаків. Внаслідок цього може виникнути відчуття невизначеності, втрати цілі в житті, що часто призводить до делінквентної поведінки, відбувається рольова плутанина. Тому важливим є для юнацького віку зробити правильний вибір [9, с.78-79].

Характерна риса юності – формування життєвих планів. Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, які ставить перед собою особистість, внаслідок чого відбувається становлення ядра ціннісних орієнтацій, що контролює особистісні прагнення. З іншого боку – це результат концентрації цілей і мотивів. Життєвий план – явище одночасно соціальне і моральне [4, с.191].

«Морально зріла людина часто не може відповісти на просте питання дитини – добре це чи погано? – бо одна й та ж дія по-різному оцінюється в залежності від ситуації, наслідків, мотивів. Звідси і витікає складність морального вибору, оцінки і самооцінки. Якщо людина морально не розвивається, вона звертається з мораллю до інших, але не до себе. Істинно моральна людина є вимогливою до себе і в той же час поблажливо до інших» [4, с. 211].

Формування моральної особистості і відповідного стилю моральної поведінки залежить від ряду факторів. Це розумовий

розвиток, емоційний розвиток, накопичення особистого досвіду моральних вчинків і їх самооцінки, вплив соціального середовища, що демонструє приклади моральної чи аморальної поведінки.

У проведеному Є.А. Савченко експерименті простежується, що юнаки, котрі проявляють стійкість до аморальних проявів характеризуються позитивним образом «Я», впевненістю у собі, самостійністю суджень.

Моральна позиція виявляється у вчинках і формується вчинками. Людина, що не була в тій чи іншій конфліктній ситуації, не знає сили свого «Я». Ситуація, у якій індивід сам приймав участь, є більш важливою з психологічної точки зору, ніж та, коли спостерігав збоку. Тому реальна поведінка людини часто відрізняється від тієї, якою вона виявляється, наприклад, у психологічних експериментах» [4, с. 210].

«Самосвідомість особистості є головним етапом у розвитку індивіда. Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальний чинник, коли відбувається становлення в людини образу «Я». Образ «Я» формується у людини протягом життя під дією соціальних факторів» [1, с.276].

Є.С. Шильштейн вважає, що у юнаків «проявляється фактор «проблемного Я», а також двоякість «Я», коли виникає проблема у тому, наскільки вдасться реалізувати своє «Я» у соціумі. Образ «Я» є зв'язною ланкою між цінностями соціальними і особистісними ідеалами. Отже, важливим для юнака є перебування в такій соціальній спільноті, давала б змогу пов'язати особистісні і соціальні цінності, максимально реалізувати своє позитивне самовідчуття, оскільки в іншому випадку неузгодженість соціального образу-Я та гармонійного самовідчуття може призвести до внутрішнього конфлікту» [10, с.78].

Висновки. Проведене теоретичне дослідження показує вплив соціального середовища, що постійно змінюється, на становлення моральних цінностей особистості, зокрема у юнацькому віці.

Формування моральності особистості має такі основні етапи: розумовий розвиток, особистісний досвід морального вчинку, вплив соціального середовища, що демонструє приклади моральної й аморальної поведінки.

Формування моральної свідомості розвивається у сукупності з соціальною поведінкою. Моральна позиція виявляється у вчинках.

Юність є періодом особистісного морального та інтелектуального пошуку індивіда, характерним для цього вікового періоду є розвиток так званої «автономної моралі».

Ключовим моментом у процесі соціалізації є те, що

особистість не лише засвоює соціальний досвід, а й перетворює його у власні цінності, установки.

Процес соціалізації характеризується перебігом кількох етапів: засвоєння соціального досвіду, вплив індивіда на соціальне середовище за допомогою своєї діяльності.

Важливо, щоб соціальні цінності не суперечили особистісному світогляду юнаків, інакше, це може призвести до внутрішнього конфлікту.

Теоретичний аналіз не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальше дослідження потребує розробки методики для виявлення розвитку моральних ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку на сучасному етапі з метою проведення порівняльного аналізу отриманих експериментальних результатів з попередніми.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учеб. для высш. шк. / Галина Михайловна Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 1999. – С. 274-288.
2. Буренина С.Ю. Влияние денег на процессы социализации современных подростков: Автореф. на соискание уч. степени канд. педагог. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / Светлана Юрьевна Буренина. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с.
3. Волков Б.С. Психология юности и молодости: Учебное пособие / Волков Б.С. – М.: Академический Проект: Триста, 2006. – 256 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя / Игорь Семёнович Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 252 с.
5. Савченко Е.А. О готовности старшеклассников противостоять аморальным проявлениям / Евгения Антоновна Савченко // Вопросы психологии. – 1997. – №3. – С. 22-31.
6. Сапогова Е.Е. Психология развития человека: Учебное пособие / Елена Евгеньевна Сапогова. – М.: Издательство Аспект Пресс, 2005. – 460 с.
7. Третьякова І.С., Добровольська Л.П., Коник К.М. Трансформація ціннісних орієнтацій студентів у контексті сучасного українського державотворення / Третьякова І.С., Добровольська Л.П., Коник К.М. // Збірник наукових праць. Психологічні науки. – Бердянськ: БДПУ, 2006. – №3. – С.179-184.
8. Цивінський В.В. Особливості процесу соціалізації старшокласників в неформальних молодіжних групах / Цивінський В.В. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. –

Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, – 2007. – Вип. 12. – Ч.1. – С. 298-303.

9. Шаповаленко І.В. Возрастная психология. Психология развития и возрастная психология / Ирина Владимировна Шаповаленко. – М.: Гардарики, 2005. – 349 с.

10. Шильштейн Е.С. Особенности презентации Я в подростковом возрасте / Евгения Сановна Шильштейн // Вопросы психологии. – 2000. – №2. – С.69-78.

11. Ярцев Д.В. Особенности социализации современного подростка / Денис Валерьевич Ярцев // Вопросы психологии. – 1999. – №6. – С.54-58.

The article made a theoretical analysis of the psychological literature on the factors of the formation of the moral qualities of individuals in youthful age, a critical role in this process of assimilation of social experience.

Key words: morality, socialization, adolescent age, value orientations, self-determination, value orientations.

Отримано 17.04.2009

УДК 612.76 – 371.71

*П.Д. Плахтій,
І.В. Сущева,
Т.М. Мосендз*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ НАВИЧОК У ШКОЛЯРІВ

Розглядаються питання методики формування рухових навичок у школярів з врахуванням їх психофізіологічних особливостей.

Ключові слова: рухова навичка, школярі, психофізіологічні особливості.

Рассматриваются вопросы методики формирования двигательных навыков у школьников с учетом их психофизиологической особенности.